

Asia: VN/24194/2023

Luonnos hallituksen esitykseksi laiksi rikoslain 17 ja 20 luvun muuttamisesta (väkivaltakuvauksen ja lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapitoa koskevat kriminalisoinnit)

Lausunnonantajan lausunto

Väkivaltakuvauksen hallussapito

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot ovat kohdassa Muut huomiot. Lausunto on luettavissa kokonaisuudessaan lähdeviitteineen www.lapsiasia.fi/lausunnot.

Törkeä lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapito

-

Muut huomiot

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

Lapsiasiavaltuutettu antaa lausunnon oma-aloitteisesti.

Lapsiasiavaltuutettu kannattaa esitysluonnoksessa ehdotettuja muutoksia. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen sopimusvaltiot ovat sitoutuneet suojelemaan lapsia kaikin asianmukaisin lainsäädännöllisin, hallinnollisin, sosiaalisin ja koulutuksellisin toimin kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laimin-lyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä (19 artikla). Lapsen oikeuksien yleissopimus edellyttää myös, että lasta on suojeltava kaikenlaiselta seksuaaliselta hyväksikäytöltä (34 artikla) ja muilta hänen hyvinvointiaan jollain tavoin uhkaavilta hyväksikäytön muodoilta (36 artikla). Sopimusvaltiot takaavat, että lasta ei kiduteta eikä kohdella tai rangaista julmalla, epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla (37 artikla a-kohta). Jokaisella lapsella on oikeus kattavaan suojeluun väkivallalta ja hyväksikäytöltä, joka voi vaarantaa lapsen oikeuden elämään, henkiinjäämiseen ja kehitykseen (6 artikla).

YK:n lapsen oikeuksien komitea kehotti viimeisimmissä suosituksissaan Suomea tehostamaan sääntelyään ja suojelupolitiikkaansa suojellakseen lasten oikeuksia ja turvallisuutta digitaalisessa ympäristössä (kohta 21. a) sekä varmistamaan, että tiedonsaantia ja digitaaliseen ympäristöön pääsyä koskevilla säännöksillä suojellaan lapsia haitallisilta sisällöiltä ja aineistoilta sekä verkossa esiintyviltä riskeiltä (kohta 21. b). Komitea myös vaati, että Suomi toteuttaa useita eri toimenpiteitä, joilla reagoidaan, vähennetään ja estetään lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa sen kaikissa muodoissa ja kaikissa olosuhteissa sekä varmistaa, että väkivallan uhriksi joutuneet lapset saavat kaiken tarvitsemansa avun ja tuen (kohta 23. a-k).

Lapsiasiavaltuutettu teki marraskuussa 2022 oikeusministeriölle aloitteen lainvalmistelutoimiin ryhtymisestä lapsiin kohdistuvaa vakavaa väkivaltaa sisältävän materiaalin hallussapidon ja levittämisen kriminalisoimiseksi. Lapsiasiavaltuutettu katsoi aloitteessaan, että kriminalisoinnin ulottamista kaikkeen lapsen henkistä tai fyysistä terveyttä ja kehitystä vakavasti vaarantavaa väkivaltaa kuvaavan materiaalin hallussapitoon tulisi harkita. Kyse oli siis fyysisen väkivallan lisäksi muun muassa kuvamateriaalista, jossa lasta kohdellaan halventavasti tai alistavasti tai hänen yksityisyyttään loukataan törkeällä tavalla. Lapsiasiavaltuutettu esitti lisäksi harkittavaksi, että lapseen kohdistuvan väkivaltakuvauksen levittämisen rangaistavuutta laajennettaisiin siten, että myös se koskisi yhdenmukaisesti kaikkea lapsen henkistä tai fyysistä terveyttä ja kehitystä vakavasti vaarantavia väkivaltakuvauksia.

Lapsiasiavaltuutettu muistuttaa, että kaikenlaisen väkivallan kohdistaminen lapsiin voi olla erittäin vahingollista. Lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan on Suomessa ollut jo pitkään nollatoleranssi ja vastaavasti myös Euroopan tasolla tavoitteena on lapsiin kohdistuvan väkivallan suhteen nollatoleranssi.

Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että esitysluonnoksen ehdotukset edistävät osaltaan edellä mainitussa aloitteessa mainittuja ehdotuksia. Ehdotettu rikoslain (39/1889, RL) 20 luvun 21 a § on perusteltu ja sellaisenaan kannatettava. Lapsiasiavaltuutettu kiinnittää huomiota ehdotettuun rikoslain 17 luvun 17 a §:ään (väkivaltakuvauksen hallussapito), jonka tarkoituksena on suojata lasten häiriötöntä kehitystä ja lasten oikeuksia, yleistä järjestystä ja turvallisuutta sekä toissijaisesti henkeä ja terveyttä ja eläinten hyvinvointia (esitysluonnos s. 25). Esitysluonnoksessa on, ehdotetun muutoksen julkilausutusta tarkoituksesta huolimatta, vaikutusarviointia ja perusteluja kirjoitettu varsin niukasti lasten kannalta.

Korostamme tässä kohdin, että jäljempänä esitetyillä kommentteilla ei ole missään määrin tarkoitus väheksyä tai pyrkimys heikentää tarvetta suojella lapsia seksuaaliselta väkivallalta.

Väkivaltakuvauksen hallussapitoa koskeva säännös ja lapset

Ehdotetun väkivaltakuvauksen hallussapitoa koskevan säännöksen (RL 17:17 a) säännöskohtaisissa perusteluissa ei tarkenneta säännöksen soveltamista erikseen lasten kannalta, lukuun ottamatta säännöksen tarkoitusta (s. 25) ja mainintaa siitä, että teko kuuluisi rangaistavuuden alaan ainakin silloin, kun materiaalia pidetään hallussa hyötymistarkoituksessa esimerkiksi niin, että sitä on tarkoitus käyttää vaihdon välineenä RL 20:19 tarkoitettuja lasta seksuaalisesti esittävien kuvien saamiseksi tai muiden houkuttelemiseksi hankkimaan lasta seksuaalisesti esittäviä kuvia (s. 28).

Lapsiasiavaltuutettu korosti edellä mainitussa aloitteessaan, että kaikki, sekä fyysinen että henkinen väkivalta on erittäin haitallista lapsille. Myös väkivaltakuvausten näkeminen vaarantaa lapsen turvallisen kehityksen ja hyvinvoinnin. Esitysluonnoksen nykytilan kuvauksen (s. 3–5) mukaan raakaa lapsiin kohdistuvaa väkivaltamateriaalia leviää verkossa ja videotallenteina jatkuvasti enemmän ja tällaista materiaalia on löytynyt lähinnä muita rikoksia selvitettyä ja tutkittaessa. Luonnoksessa myös todetaan väkivaltakuvausten näkemisen haitallisia vaikutuksia lapsiin.

Lapsiasiavaltuutetun aloitteessa todettiin, että usein materiaalin tekijöinä ovat aikuiset, mutta lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa sisältäviä kuvauksia tuottavat ja levittävät lisääntyvässä määrin myös lapset itse. He kuvaavat toisiin lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa ja levittävät materiaalia sosiaalisessa mediassa. Tutkimusten mukaan sosiaalista mediaa käytetään nuorten keskuudessa väkivaltatekojen ihannointiin, esittämiseen ja niihin yllyttämiseen. Myös Suomessa on herännyt epäilyjä, että lasten välisiä väkivaltatekoja on järjestetty väkivaltaisen materiaalin kuvaamista ja sosiaalisessa mediassa tapahtuvaa levittämistä varten. Väkivaltakuvausten kuvaaminen ja levittäminen on kriminalisoitu erikseen, mutta niihin liittyy usein myös materiaalin hallussapito.

Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että lainvalmistelussa tulisi vielä tarkastella ja arvioida tarkemmin lapsiin kohdistuvaa vakavaa väkivaltaa kuvaavan materiaalin hallussapidon kriminalisointia sekä lapsiuhrien että materiaalia hallussa pitävien lasten kannalta. Valmistelussa tulisi arvioida muun muassa, millainen merkitys kuvamateriaalista ilmenevän väkivallan raakuuden arvioinnissa annetaan esimerkiksi lapsiuhrien iälle ja kehitystasolle, lapseen kohdistetulle erityiselle nöyryyttämislle tai muun henkisen väkivallan määrälle ja laadulle. Suuntaa tähän voidaan hakea lasta seksuaalisesti esittävän kuvamateriaalin hallussapidosta koskevasta säännöksestä ja sen perusteluista. Lisäksi esityksessä tulisi käsitellä selkeämmin, miten kriminalisointi vaikuttaa alaikäisiin, joiden hallusta materiaalia löytyy.

Raa'an väkivallan määritelmä

Esitysluonnoksen mukaan "[s]äännöksen tarkoituksena olisi puuttua ennen kaikkea sellaisen raakaa väkivaltaa esittävän kuvamateriaalin hallussapitoon, jonka valmistamisessa itsetarkoituksena on ollut kärsimyksen aiheuttaminen ihmiselle tai eläimelle tai raa'an väkivallan esittäminen tai kuvaaminen". Esitysluonnoksessa todetaan (s. 3), että raa'an väkivallan käsite pitää sisällään "muun muassa vakavanlaatuista ihmisen henkeen tai terveyteen kohdistuvaa tekoa, eläimeen kohdistuvaa väkivaltaa, sadistista pahoinpitelyä, kiduttamista tai silpomista. --- Oikeuskäytännössä säännöksen

tarkoittamana raakana väkivaltakuvauksena on pidetty videoita teloituksesta, todellisesta ampumistilanteesta ja pahoinpitelystä.” Luonnoksessa korostetaan myös, että ehdotettu säännös kattaisi vain kaikkein raainta väkivaltaa esittävät kuvat ja kuvataallenteet ja tarkoituksena olisi puuttua sellaisen materiaalin hallussapitoon, jonka valmistamisessa itsetarkoituksena on ollut kärsimyksen aiheuttaminen ihmiselle tai eläimelle tai raa’an väkivallan esittäminen tai kuvaaminen (s. 13).

Säännöskohtaisissa perusteluissa jää epäselväksi, missä määrin sääntely kattaisi teot, joissa kyse on esimerkiksi lapsen pahoinpitelystä. Luonnoksessa viitataan oikeuskäytäntöön, mutta oikeuskäytäntöä käsitellään vain sanavapauden rajoittamisen näkökulmasta. Perustelut eivät siten anna lisätietoa raa’an väkivallan määritelmän soveltamisesta kovinkaan paljon. Ottaen huomioon, että oikeuskäytännössä raakana väkivaltakuvauksena on pidetty videoita teloituksesta, todellisesta ampumistilanteesta ja pahoinpitelystä, on vaarana, että merkittävä osa lapseen kohdistuvaa vakavaa väkivaltaa kuvaavasta materiaalista rajautuu sääntelyn ulkopuolelle. Huomautamme, että jäljempänä oletetaan, että ehdotettua kriminalisointia valmistellessa kaikkea lapsiin kohdistuvaa vakavaa väkivaltaa ei ole katsottu raa’aksi väkivallaksi.

Ehdotettu sääntely ja sananvapaus

Esitysluonnoksessa ehdotettua uutta 17 luvun 17 a §:ä punnitaan myös sananvapauden näkökulmasta (s. 25). Luonnoksessa todetaan, että perustuslakivaliokunnan näkemyksen mukaan hallussapidon kriminalisointia on pidettävä poikkeuksellisenä ja kriminalisoinnin tulee olla oikeasuhtainen ja perus- ja ihmisoikeuksien kanssa yhteensopiva. Esitysluonnoksen mukaan uudella rangaistusäänöksellä voi olla myös kielteisiä vaikutuksia lapsiin, koska se rajoittaisi lasten sanavapautta. Myös lapsilla voi olla oikeus tai hyväksyttävä syy pitää hallussaan järkyttävääkin kuvamateriaalia (s. 17). Esitysluonnoksesta jää epäselväksi, mitä kielteisiä vaikutuksia tässä kohdin tarkoitetaan. Ehdotetun säännöksen 2 momentissa on säädetty poikkeukset säännöksen soveltamisesta eli ne tilanteet, joissa hallussapito on oikeutettua. Säännös koskee ymmärtääksemme myös rikosvastuukäisiä lapsia. Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että esitysluonnosta tulisi tarkentaa tältä osin.

Myös kohdassa 9 Suhde perustuslakiin ja säätämisjärjestys (s. 32) käsitellään väkivaltakuvauksen hallussapidon kriminalisointia sananvapauden rajoittamisen suhteen. Siinä todetaan, että mahdollisuus sananvapauden ennakolliseen rajoittamiseen lasten suojelemiseksi koskee lähinnä raaistavia väkivaltakuvauksia ja jälkikäteinen valvonta rikoslain keinoin on mahdollista perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten rajoissa. Sananvapauden rajoittaminen on syytä kohdistaa vain tekoihin, joissa kriminalisointi on välttämätöntä suojeltava intressin kannalta. Tässä kohdin tai muualtakaan esitysluonnoksesta on vaikea löytää perusteluja, miksi lasten suojele vakavalta väkivallalta ei täyttäisi välttämättömyyden kriteeriä silloin, kun väkivalta ei voida katsoa määritelmän mukaiseksi raa’aksi väkivallaksi.

Vaikka esitysluonnoksen mukainen RL 17:17a sinänsä edistää lapsen oikeuksien täytäntöönpanoa ja on siksi kannatettava, lapsiasiavaltuutetun näkemyksen mukaan olisi perusteltua vielä arvioida, voitaisiinko lapsia suojella paremmin säätämällä erilliset säännökset lapsiin kohdistuvan vakavan väkivaltakuvauksen hallussapidolle ja levittämiselle. Esitysluonnoksesta ei käy ilmi, onko tällaista vaihtoehtoa harkittu lainvalmistelussa.

Yhtenä esimerkkinä voidaan mainita rangaistusasteikko. Väkivaltakuvauksen hallussapidosta voitaisiin tuomita sakkoa. Kuten edellä todettiin, säännöksen perusteluissa ei kriminalisointia ole nimenomaisesti käsitelty lasten näkökulmasta, vaikka sen yhtenä tarkoituksena on suojata lasten häiriötöntä kehitystä ja lasten oikeuksia. Esitysluonnoksessa ei ole esimerkiksi pohdittu valittua rangaistusasteikkoa suhteessa lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapidosta määrättäviin rangaistuksiin, vaikka ero on selkeä. Lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapidosta voidaan tuomita sakkoa tai enintään kaksi vuotta vankeutta (RL 20:21). Uutta törkeää tekemuotoa koskevan säännöksen (RL 20:21a) mukaan teosta voitaisiin tuomita vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta vankeutta.

Lapsiasiavaltuutettu arvioi, että erillisillä säännöksillä voitaisiin mahdollisesti ottaa paremmin huomioon lapsen oikeus erityiseen suojeluun kaikenlaiselta vakavalta väkivallalta. Suuntaa voitaisiin hakea lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapidosta (RL 20 luku 21 ja uusi 21a §) ja levittämisestä koskevista säännöksistä (RL 20 luku 19 ja 20 §). Yhdenmukainen sääntely antaisi selkeän viestin siitä, että kaikki vakava lapsiin kohdistuva väkivalta on tuomittavaa. Vähintäänkin olisi tarpeen perustella selkeästi, miksi kynnys suojella lapsia vakavalta väkivallalta on korkeammalla kuin seksuaaliselta väkivallalta suojelemisen kohdalla.

Helander Merike

Lapsiasiavaltuutetun toimisto - Elina Pekkarinen, lapsiasiavaltuutettu ja
Merike Helander, juristi, lapsiasiavaltuutetun toimisto